

ДРУГИЙ БІК МЕДАЛІ ШЕКСПІРА

Додавати до Вільяма Шекспіра щось нове, несподіване та особливо цікаве — це так як “принагідно” відкривати в Біблії якийсь ніби призабуте, недовомлене і чудом припорошене слово чи цілий пасаж. Бо, правду сказавши, говорити про ці найбільше цитовані людством теми, видається як що не зайвим, то, принаймні порожнім. Усю ж таки, “писати про нього [Шекспіра], виходить так, як писати про життя і, цим самим, про себе самого... принаймні Шекспір не має нічого до втрачення”¹.

Але, коли вже мова про нього, то, немає сумніву, що кожна культурна людина, може себе спитати, навіщо йому потрібна ще одна тема, чи додаткова фраза? Ми, без сумніву, любимо цитувати шляхетні думки великих людей, часто з особистої примхи, а ще більше з удаваної великості, то чому б не похвалитися ще й Шекспіром? Бо, чи не сказав він, часом (ну, похвалімося цим зворотом!), “Бути чи не бути”, або “Завтра і завтра і завтра” Коли ж ми над цим задумаємось, то скоро прийдемо до переконання, що ні Шекспір цього не сказав. У першому випадку, сказав це Гамлет, а в другому — Макбет. Як то, спитає тепер читач, невже Шекспір не сказав нічого? Так, власне вони це обидва сказали, і Шекспір також це сказав, але не безпосередньо. З такого наставлення виходить друге питання: чи Шекспір не вживав своїх персонажів говорити від його імені? Чи Гамлет є Гамлетом, але висловлюється — як Шекспір? Чи Данте й Гомер не послуговувались такими самими засобами? І, нарешті, чи Шекспір, відтворюючи все наведене, не майстер і небувалий віртуоз драматичного слова?

Підсумовуючи сказане, треба зазначити, що тільки він, тільки Шекспір, може і вміє творити, для цього ефекту, несамовиті, нестямні та очайдушні персонажі; він може надавати їм одночасно прекрасних прикмет (в одній яві) і кілька різних настроїв нараз і при цьому створити в одній сцені поняття цілості (порів. розмова “слабкість” і безумство Короля Ліра, Гамлетове близенство і його неспокійний монолог). Застановляючись над цим, треба підкреслити, що вся ця комбінація є наслідком його мистецької мовної геніяльності, психологічної вмільости відносно людської поведінки, незмірної майстерности та елегантної винахідливости. Особливі прикмети та атрибути піднесли його до того, що він, Шекспір, став, так би сказати, постійною “приправкою” західноєвропейської цивілізації. Загально кажучи, “Шекспіра уважають за найбільшого поета і драматурга”,² якому, багато людей, із його власного оточення, цього означення відмовили,³ хоча, всупереч усьому, він таки є “мислителем над мислителями”.⁴ Справді, коли доводиться говорити про його “великість”, то ніхто не знає, де і в чому саме полягає його великість, його геніяльність, і як її пояснити.

Цитуючи його твори, читач захоплюється майстерністю Шекспірових прикмет: чудовими помислами, красою мови, милозвучністю поетичного вислову, досконалістю розв’язки його драматичних ситуацій... Прикмети, які майже без застереження говорять про людину осяяну (на наш погляд) промінням юности і краси. Але, на привеликий жаль, крім усього цього, Шекспірового читача вражають і пригноблюють його шорсткі, грубі й нелюдські вчинки. Бо Шекспір, як представник своєї доби, любується, в першу чергу, негативними, трагічними й жорстокими, сценами макабричної підшивки:

¹Auchincloss, p. VII.

²Taylor, p. IX.

³Ibid.

⁴Ibid., P. XI

двобоями, убивствами, вішалниками й т. п. розв'язками сюжетів. Яка ж причина, питаємо себе, такого нездорового й "нецивілізованого" наставлення драматурга до людини?

Щоб бодай частинно відповісти на таке запитання, треба, передусім, повернутись до історії та спитати себе, на якому ґрунті і на якому тлі цивілізації виростав і мужнів Шекспір. Будучи молодим, він опинився в Лондоні, тоді ще дуже базарного вигляду місті, щоб трохи фінансово підробитися. За панування династії Тудорів, а Єлисавети зокрема (бо її володіння було хитре, довге та стійке), завелися були внутрішні зударі, релігійні суперечки (між католиками та англіканами), напруження між Англією та Іспанією, спірки між титулованою аристократією та іншими вельможами за особисті права, привілеї чи просто маловажні примхи. Аристократи того часу поводитись погано зі своїм оточенням: жорстоко налягали на звірину, а ще гірше на підлеглу людину, насміхалися з умовохворих (їхній недільний "спорт" — поїздка до таких заведень). Але, якщо хтось поспів написати щось проти них, то вони йому зараз відрубували руку. Бенові Джонсонові (англійський філолог, поет і автор драматичних п'єс, 1572–1637), наприклад, мабуть лише з великої ласки пом'яли його грубий палець на руці в королівській механічній крутильці за не дуже те прихильні вислови (у своїх п'єсах) на адресу королеви. Інтелектуальний ріст Шекспіра в такій атмосфері, отже, не міг бути відзеркаленням краси і поблажливості. Що більше, він був також свідком маніпуляцій "пуританів", які, з Кромвелем (і його спільниками), почали сплітати інтриги та змови з метою закрити лондонські театри, які ніби то були розсадниками легкодумства й нелюдкості (порів. *Король Лір*, *Гамлет*, *Отелло*, *Макбет*), де насильство завжди було горою.

Пристосовуючи це тло до нашого драматурга, варто теж поставити ще одно важливе питання: чи був Шекспір також нецивілізованою людиною? Цивілізованою людиною він був, і то без сумніву, але на свій власний спосіб (порів. *Король Лір*, де церковний спів зударюється з симфонією Бетговена), і це власне викликає різницю понять. Чи це, одночасно з мовним дивацтвом (англосаксонізм і латинізм) не вказує на те, що двірський світ Єлисавети "старієся", розкладався, як усе інше довкола неї (і вся Європа у своїх протиріччях)?

І далі: розглядаючи тло до Шекспірових п'єс, читач скоро знаходить у них те саме, що діялося тоді в Англії: вбивства, отруєння, утоплення (вид практикованого насильства), закулісні інтриги (затруєні шпаги й т. п.). А там, чи пасаж (у *Гамлеті*) "Бути чи не бути" не є зразком грубості автора і водночас найдосконалішого доказу творчого лету генія? Бо тут зударюється все: і нецивілізоване божевілья, і несамовитість, і підла інтрига, і *Гамлетів* розпач, і пригноблення. Коротко: тут нічого не можна розв'язати, але якесь розв'язання має статися. І коли, Шекспір, не маючи змоги розв'язати якоїсь замотаної справи, то він відразу гороїжитья, витягає шпагу й заповідає дію. Мовляв, чорт візьми усякі наслідки.

Щось подібне бачимо і в *Макбета*, який, під кінець своєї кар'єри, поводитья гірше від *Гамлета*. Його поведінка, без сумніву, трохи дикувата, якщо не звіряча: для нього життя не має жодної вартості; його нічний крик ("Життя — це ніщо інше, як ходяча тінь...") уже, здається, нікого не страхає. Поганий артист, який важко пробує вив'язатися на сцені, але, мимо всього, ніщо не виходить: він скоро безцеремонно замовкає і зникає. Зрештою, він усе своє життя грав погано і не міг себе вилікувати з тієї нецивілізованої поведінки — брехні, убивства й нечести. Очевидно, такі речі завжди бувають між людьми і мусять десь існувати. Якщо вони вже є, то їх треба якось висловити і прийняти, а не відсувати, думаючи, що вони якось минуть і

забудуться. Значить, вони мусять перейти якусь метаморфозу, щоб усі ті суперечності довести до однієї гідної спільноти, драматичної цілості.

Якщо це все видається неймовірно ускладненим, то воно має бути, до певної міри, і жорстоким. Шекспір певно не "виссав" цих справ, проблем та інтриг з власного пальця, але міг їх "пристосувати з інших пройдених випадків (страт), які мали місце за його життя".⁵ Щоб підкреслити свої історичні міркування, Балдвін наводить цікавий приклад двох екзекуційних процесій, що проходили по вузькій доріжці біля монастиря Галівел і надавали глядачам незвичайно патетичного вигляду, де, в прибічному рову мала відбутися макабрична сцена страти злочинців.⁶ Про подібні карально-макабричні події Балдвін далі оповідає, між іншим, таке: "Виходить, що в суботу вранці 5 жовтня 1588 (року) Вільям Шекспір був свідком страти Вільяма Гартля, семінарійного священика, в (місцевості) Фишбери Філдс, біля Театру і Сцени; і (він) там набрався враження, яке, незабаром використав у перелицьованій формі своєї фантазії "Комедії помилок" (1598 — ММП). Якщо це відповідає дійсності, то це, правдоподібно, був перший простий проник у Шекспірову ментальність".⁷

З історичної перспективи знаємо, що в 1588 році було страчено в макабричний спосіб за релігійне переконання (в боротьбі за супремат католиків чи англіканів) багато невинних людей, в тому числі священиків. Справа Гартля — це тільки одна із тих "павутинних сіток" XVI ст., в яких опинилися невинні жертви, недолю яких Шекспір використав "живцем" чи їхні подробиці пересіяв у своїй фантазії. До цього жорстокого гла можна б ще додати подібну трагедію священиків Вільяма Гунтера та Джана Гювита, яких повісили 1588 року в насиченій пасії того самого релігійного спору. Щодо страти Джана Гювита, згаданий Балдвін підкреслює таке: при вішанні тієї жертви застосовано "butchery type of hanging", при чому нещасна жертва страшенно мучилась.⁸ Усе це не було чужим Шекспірові, який не тільки запам'ятав ті деталі, а використав їх мотиви у своїх творах.⁹

Беручи це все під увагу, не можна відразу назвати Шекспіра несамовитою чи морально-вередливою людиною. Треба сподіватися, що він прийшов на світ нормально, але, на своє нещастя, виростав і кристалізувався в тих обставинах, у яких тоді знаходилась Англія; ті події значно вплинули на ментальність молодого драматурга. Англія того часу мала всього п'ять мільйонів населення,¹⁰ її обставини були досить примітивні й відсталі, феодална верства верховодила країною і не дбала про долю простолюду. З-за браку усталеної індустрії, в країні панувало безладне базарництво, авантюрицтво розрослося на широку скалю.¹¹ Політично династія Тудорів стала початком незгоди за вплив і контроль влади, часто розв'язуючи свої суперечки насильством і кровопролиттям, які торочилися від одного наслідника престолу чи титулу до другого, а деякі з вельмож, особливо Єлисавета, були вередливі, вперті, пихаті, дріб'язкові або просто скупарі.¹² Усе це діялось "на очах" Шекспіра, що, без сумніву, припечатало його погляд на ті непорядки, даючи йому поштовх до розроблення його тем. Правда, за Єлисавети, яка зуміла зрівноважити стан країни, піднялася оцінка літертурних вальорів; нове, "радісне життя" причинилося, пізніше, до усунення з театральних сцен отих неотесаних, грубих і макабричних п'єс.

⁵Baldwin, p. 15.

⁶Ibid.

⁷Ibid., p. 9.

⁸Ibid., p. 57.

⁹Ibid., p. 129.

¹⁰Sanders, p. 9.

¹¹Ibid., p. 11. ¹²Ibid., p. 14

Варто теж додати, що й сам Лондон, у якому опинився Шекспір, не був корисним ґрунтом для ширшого розмаху надійного драматурга. Шекспірові доводилось "доїжджати" до театру і вулицями, і водою по Темзі; те, що йому доводилось бачити, без сумніву, не впливало на нього позитивно. Напр., в'їжджаючи в Лондон з півдня, через Лондонський міст, наш гість не міг не бачити "по-варварському покараних злочинців, голови яких були насажені на коли біля воріт домів".¹³ Також негідна базарна торгівля поряд і всередині церков і каплиць велася вдень повною парою і не була доброю окрасою міста чи корисною панорамою для цікавого глядача. Це все, очевидно, відбилося на Шекспірові, який ті сцени потім насвітлював у своїх п'єсах. Жорстокість отим базарникам і їхнім опікунам теж не була чужа. На Левиній вежі, відомій під назвою Кривава Вежа, як твердить один свідок, застигала не тільки звіряча кров, але і кров людська.¹⁴ А деінде, на Тавер Гил, стояла постійна шибениця, де ночами відбувалися несамовиті речі.¹⁵ Так то це та все інше визначало теми, взяті з життя, для Шекспірових драм, як і для п'єс інших авторів, що тоді було буденною практикою.

Читаючи Шейнбаума, людина не може вийти з дива, як то в Лондоні, за час його початкового піднесення й розквіту, могли діятися такі несамовиті, жорстокі й макабричні сцени на очах здорових і тверезих людей. Очевидно, Шекспір був усім тим незвичайно заінтригований і це безумовно пояснює, чому між ним, його творами і тими макабричними явищами такий міцний зв'язок тематичної та літературної цілості. І, нарешті, якщо в Шекспіра знаходимо щось дивне, небувале, нелюдське, то це тільки тому, що він також людина. Бо що таке людина? Людина — це "тварина, це все".¹⁶ Це тому, що "наша мерзотна земля плодить таку звірину, якою є людина",¹⁷ якій інакшою, уже з самого правила природи, інакшою не бути. Тому вона мусить жити і творити, на тому самому рівні, речі добрі й корисні, а також речі макабричні й негативні.

Бібліографія

- Louis Auchincloss, *Motiveless Malignity*. Boston: Houghton Mifflin Co., 1969.
Thomas Whitfield Baldwin, *William Shakespeare Adapts Hanging*.
Princeton: Princeton University Press. 1931.
Gerald Sanders, *A Shakespeare Primer*. New York-Toronto: Rinehart
and Co. 1950.
S. Schoenbaum, *William Shakespeare*. A Compact of Documentary Life.
Oxford: Oxford University Press. 1977.
George Coffin Taylor, *Essays of Shakespeare*. An Arrangement.
New-York: G. P. Putnam's Sons. 1947.

¹³Schoenbaum, p. 121.

¹⁴Ibid., p. 123.

¹⁵Ibid.

¹⁶Taylor, p. 91.

¹⁷Ibid., p. 47.